

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ПОДІЛЛІ КІНЦЯ ХVІІІ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

У статті представлено краєзнавчі дослідження у рамках дисертаційного дослідження: «Етнокультурні трансформації в Подільській губернії наприкінці ХVІІІ – у 40-х роках ХІХ століття».

Включення Поділля до складу Російської імперії, призвело до характерних змін в споконвічній місцевій культурі. Це доводить вивчена історіографічна база. Умовно автор розподіляє її на чотири різновиди групи.

Першу – становить дореволюційна історіографія. Лівову частку якої складають теоретичні розробки лоялістів російської корони. Хоча дані праці багаті на фактичний матеріал, але висвітлюють проблему однобоко.

У децю видозміненому вигляді інформацію подає радянська історіографія, яка виходить з потреб класової ідеології. Радянська історіографія – друга група історіографічної бази.

Третя група – історіографія української діаспори. Її характерна особливість полягає в тому, що автори присвячую чимала студії духовним, політичним питанням і фольклору. Однак комплексне дослідження з питання культурного розвитку в означений проміжок часу на Поділлі – відсутнє.

Четверту групу складають комплекс сучасних напрацювань, що після проголошення незалежності України у 1991 р., стали більш об'єктивно та повніше розкривати сутність змін у культурній сфері, що відбулись після включення Подільського регіону до Росії, але власне, загальне дослідження поки що також відсутнє.

Хоча чимало аспектів по темі вже встигли знайти певне відображення в розвідках дослідників і краєзнавців ХІХ – початку ХХІ ст., однак, наявні публікації, не вичерпують глибини вказаної проблеми.

Стаття адресована фахівцям, які працюють у галузі історії: для докторантів, аспірантів, магістрів, краєзнавців, студентів історичних дисциплін вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх шкіл та інших шанувальників минулого Подільського краю і України.

Ключові слова: історіографія, культура, проблема, питання, автор, дослідження, Поділля.

В сучасній історіографії серйозного руху набирає регіональна історія, яка, на превеликий жаль, в радянські часи не мала такого значення. Звернення до окремих регіонів, дає можливість дослідникам глибше осягнути загальні закономірності культурного розвитку [1, с.35]. Адже саме завдяки науковим розробкам краєзнавчого характеру, вдається відтворити цілісний образ історичної картини, в тому числі етнокультурних трансформацій у Подільській губернії кінця ХVІІІ – 40-х років ХІХ ст.

Загалом історіографічний доробок дослідників з даної тематики досить різноманітний і багатий. Умовно історіографічну базу можемо класифікувати на чотири групи, зокрема: праці дореволюційних авторів; дослідження радянських науковців; праці україн-

ської діаспори; наукові розвідки сучасних вчених. Однак, історіографічний огляд засвідчує недостатню вивченість проблеми.

Сьогодні ми користуємося теоретичними знаннями про культуру та етнокультуру Подільського регіону, переважно тими, які свого часу підготували у XIX ст. наші колеги історики-науковці і краєзнавці. Вони були своєрідними першовідкривачами цих проблем. Але, власне, не всі питання стали об'єктом дослідження, чи автори згадують про них досить в стислій формі та обмежено, виходячи з тих суб'єктивних, суспільно-політичних та історичних обставин, що склалися на той час.

Специфіка досліджень краю першої половини XIX ст. полягала в тому, що цією справою у той час займалися здебільшого польські науковці та літератори. Така ситуація пояснюється низкою чинників: понад 300 років Поділля перебувало у складі Речі Посполитої, до 1831 р. тут панувала як державна польська мова, католицизм, непорушні соціально-економічні позиції шляхти тощо [2, с.92]. Як приклад, варто згадати, що в 20-х роках XIX ст. у Могилеві-Подільському жив відомий прогресивний польський поет Ю. Словацький. Він у своїх творах відображав життя, побут і тяжке становище простого люду, тобто складові частини етнокультури [3]. В пошуках заробітку доля привела молодого педагога В. Марчинського до м. Кам'янця-Подільського. Майже чотири роки він працював тут учителем у місцевих школах і підробляв приватними уроками та репетиторством. 1816 року він висвячений у ксьондзи й деякий час, як настоятель, обіймав римо-католицьку парафію в с. Чернокозинцях на Кам'яничині, а згодом пов'язав подальшу службу кар'єру з Петропавлівським кафедральним костюлом у Кам'янці-Подільському і закінчив свій життєвий шлях в цьому місті 6 листопада 1845 року, прелатом капітули. Проте справжнім покликанням В. Марчинського стали історичні дослідження. Свою науково-літературну творчість розпочав з публікації протягом 1816-1820 років книжок із всесвітньої історії, для потреб подільських шкіл [4]. Головним творчим досягненням В. Марчинського, яке визначило його як вченого і провідного краєзнавця стала монографія «Статистичний топографічний і історичний опис Подільської губернії» [5]. Це масштабне видання, що було вперше здійснене для краю у XIX ст. [4]. Вже на кінець XIX ст. з'являються такі ґрунтовні польські праці як «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» [6].

Ближче до середини XIX ст. у вивчення краю активно включаються лояльні до Російської імперії дослідники. Яскравим прикладом зазначеного періоду є монографічне видання П. Батюшкова, яка базується на величезній кількості історичних джерел. Разом з тим, має виражений ідеологічний зміст [7]. Як зазначає Ю. Скрипник, П. Батюшков – типовий представник царського чиновництва, у праці «Подолія. Историческое описание» займає великоросійські позиції [8, с.17]. Тому, неодноразово наголошується на величезному нібито позитивному культурному значенні приєднання нових територій до Російської імперії, бо цей край здавна

був православним, проте, не враховано того факту, що регіон також був і полінаціональним й поліетнічним, що тут здавна мешкало чимало представників релігійних груп Західного віросповідання, бо ж у праці негативно оцінюється діяльність католицької та уніатської церков. Оскільки ці – релігійні конфесії були апріорі «ворожими». Хоча не слід і забувати те, що більшість тутешніх жителів були греко-католиками (уніатами).

З 40-х років XIX ст. за розпорядженням царського уряду на Поділлі запроваджується практика підготовки історико-статистичних, етнографічних описів населених пунктів губернії, оглядів та звітів. Справа в тому, що необхідність такої творчої роботи виникала у зв'язку з потребою мати більш повні відомості про соціально-економічний стан та культурний рівень краю, який перебував у складі Російської імперії [2, с.93]. Окремі корисні факти про зміни в Подільській губернії бачимо у роботі полковника Еркерта Родрига Федоровича «Взгляд на историю и этнографию западных губерний России» [9]. З 1838 р. друкарня у Кам'янці-Подільському стала видавати «Подольские губернские ведомости», офіційні бюлетені, які і сьогодні є важливими історичними джерелами з дослідження минувшини Подільського краю, переважно соціально-економічного, політичного напрямів, зустрічаються і замітки про народні звичаї і традиції [10, с.163]. У 1849 р. у «Военно-статистическому обозрении Подольской губернии», підготовленим за розпорядженням генерального штабу російської армії Тверитиновим, був зібраний багатий фактичний матеріал, який став фундаментальною базою для нашого дослідження [2, с.93]. Тож ця робота стала невід'ємним джерелом для ознайомлення і загальними культурно-політичними та побутовими особливостями краю.

Крім того, для організації дослідницької роботи на Поділлі, при канцелярії губернського правління 1862 р. було створено Державний статистичний комітет, а 1865 р. при єпархіальному управлінні на базі Кам'янець-Подільської духовної семінарії – Подільській єпархіальний історико-статистичний комітет [2, с.92]. Велике значення мав релігійний часопис «Подільські єпархіальні відомості», який випускався з 1862 р. На його сторінках місцеві науковці розміщали результати своїх досліджень, з історії, археології, етнографії, ознайомлюючи з ними громадськість [11]. Масиви етнографічного матеріалу було підготовлено до друку співробітниками цього часопису [12, с.9]. Однак, у авторів відчувається суб'єктивна прив'язаність до служіння російському самодержавному режиму, його вихваляння тощо. У той же час, непересічне значення мають окремі публікації, багаті на фактичний матеріал у журналі «Киевская старина». Де проблеми поділезнавства та площини культури Наддніпрянщини, свого часу висвітлювали С. Венгрженовский [13, с.36-49], О. Левицький [14, с.231-244], Е. Крижановський [15, с.262-300], Л. Мацевич [16, с.301-311], П. Житкеций [17, с.1-8], Ф. Николайчик [18, с.366-400], Д. Левицький [19, с.458-476], К. Береза [20, с.313-338], М. Васильєв [21, с.354-376], В. Боржковський [22, с.653-708], В. Хранович [23,

с.358-388], Є. Сіцінський [24, с.152-154], В. Ястребов [25, с.283-288], А. Лотоцький [26, с.279-287], М. Трублаєвич [27, с.167-184], І. Павловський [28, с.589-597] та інші. Поряд з тим, в цьому ж ключі, не менше значення має періодичне видання «Основа», яке друкувалося у Санкт-Петербурзі за редакцією П. Куліша. У цьому зв'язку варто підкреслити роботи А. Свидницького [29, с.43-64], М. Костомарова [30, с.38-58], А. Шимонова [31, с.75-78], Г. Ге [32, с.1-11] та інших авторів.

Історіографія кінця XIX – початку XX ст. представлена у великій кількості працями церковних і світських істориків, накопиченням фактичного матеріалу. Проте, всі ці фахові розвідки відзначаються певною необ'єктивністю щодо релігійних питань.

Вагоме місце займають праці історика та етнографа В. Антоновича. Вчений позитивно оцінює процеси возз'єднання уніатської віри з православ'ям, натомість І. Крип'якевич та дослідники діаспори вважають це великою трагедією. В. Антонович з особливим інтересом змальовував життя правобережних українців, вкрай негативно ставився до унії. У своїх працях він доводив, що унія була нічим іншим, як політичною зброєю поляків, з допомогою якої останні прагнули привести українців до католицизму [33]. Вивчаючи проблему, не можливо не згадати про патріарха української історії М. Грушевського, який у своїх наукових студіях наголошував на тому, що у досліджуваному періоді культура і національна свідомість понизилась до незрозумілих істин, і підмінялася релігійними признаками [34, с.384]. Теоретичну основу для вивчення об'єкта дослідження, знаходимо у творах видатного діяча часів національно-визвольних змагань українського народу І. Огієнка [35], [36].

Характерна особливість досліджуваного часового періоду є також підвищена увага до минулого та усної народної творчості, як проявлення національної і художньої свідомості [1, с.42]. Як зазначає І. Батирева, діяльність місцевих подільських осередків фольклорно-етнографічної школи Подільської духовної семінарії (А. Свидницький, С. Руданський, К. Шейковський, М. Симашкевич та ін.), подільської історико-краєзнавчої школи (Є. Сіцінський, М. Яворовський, С. Венгрженевський та ін.), губернського статистичного комітету та земства, характеризуються етнографічними матеріалами, що зафіксовані їх представниками [12, с.9].

Як реакція священиків на продовження політики колонізації, окатоличування краю, яка здійснювалася з XV по XIX ст., підсилена була польськими повстаннями на Поділлі й Волині 1831 та 1863 рр., розпочалось вивчення минувшини. Щоб послабити польський вплив на Правобережну Україну, Священний Синод у середині XIX ст. зобов'язав місцеві духовні навчальні заклади, сільських пастирів не тільки божим словом зміцнювати свої позиції, але й створити «російську версію» історії краю, його населених місць [37, с.4]. Поштовху регіональних досліджень сприяло утворене 1845 р. у Петербурзі імператорське Російське географічне товариство. Воно двічі зверталося з відозвою до подільського духовенства збирати в архівах цікаві документи, щоденники подорожей, церковні літопи-

си, давні мапи, плани. З метою протистояння польській пропаганді та широкої русифікації, семінаріям доручалось створити нове суспільство освічених людей, створити історико-статистичний опис церков [38, с.103]. Проте, працюючи в українському середовищі, священики, що взялися за створення історичних описів краю в «російському дусі», так чи інакше стали залучати у свої праці матеріали українського народного побуту, звичаїв, традицій, факти [37, с.4]. Любов до минулого, бажання зберегти пам'ятки народної культури, усної народної творчості та мистецтва, оприлюднити їх, познайомити з ними широкий загал, були мотивами збирачів та любителів української старовини [39, с.327].

Стояв біля колиски подільського краєзнавства і залишив нам багату творчу спадщину також М. Орловський [40, с.214]. Який значну увагу приділяв етнографічному вивченню рідного краю. Він зібрав безліч казок, прислів'їв, приказок, пісень, гаївок та щедрівок і видав праці «Малороссийские пословицы и поговорки (числом 844), расположенные в алфавитном порядке», «Народные сказки, поверья, предания и песни про старину», «Примечания «к еврейским обрядам», «Подольские коляды и песни», «Коломыйки», «Благочестивые обычаи (числом 23), совершающиеся в приходских церквях Подольской епархии, между ее жителями, а в великорусских приходских церквях не совершающихся», «Краткое описание обрядов, совершаемых в продолжение года евреями западных губерний Российской империи». Крім того, в його архіві зберігалося 42 аркуші пісень про легендарного героя українського народу, ватажка селянського руху на Поділлі Устима Кармалюка. На жаль, їх подальша доля досі невідома [40, с.216].

Активністю відзначалась діяльність Ю. Сіцінського. У 1881 р., будучи учнем семінарії, Ю. Сіцінський видрукував етнографічну розвідку «Народное предание о Полозе». Пізніше, навчаючись у Київській духовній академії, підготував кандидатську дисертацію на етнографічну тему – «Слов'яно-руська язичницька і двоєвірна есхатологія». Він видає праці «Сближение смерти с рождением и браком в народной поэзии», «Черты из народных представлений о загробном мире»(1885), «Народное воззрение на прадник Пасхи», «Народные образы и представления о смерти» (1886), «Святые безсребреники Косьма и Домиан по народным воззрениям», «Народные образы и представления о загробной смерти» (1887), «Набожные» песни в честь Тывровской иконы Божией Матири» (1889) [41, с.8-27, 138, 142-143.]. До Ю. Сіцінського, як до визнаного дослідника, зверталися за допомогою українські вчені, так відомий історик Д. Яворницький в листі від 25 липня 1928 р. просив вченого описати звичай пов'язані з «Дівочою іконою» і вже 9 вересня 1928 р. він писав: «ікона виносна «Дівоча» – це така ікона, яку несуть дівчата при процесіях, коли обходять кругом церкви, йдуть «хресним ходом» святити воду або на Зелені Свята в поля та в інших випадках. На Поділлі в кожній церкві є одна або дві такі ікони, їх роблять з дерева, з різьбою та підставкою, щоби ікона, коли її поставити на землю, стояла. Зазвичай на таких іконах малювали з одного

боку «зображення», а з другого – храмову ікону чи святих жінок Варвару, Катерину. В церкві «Дівочі образи» ставлять там, де передня частина церкви стикується з середньою, в дерев'яних церквах зазвичай на бар'єрі від зрубу. Дівчата прикрашають свої образи квітками або мереживними чи іншими «заслінками». Такі виносні дівочі образи є і в костюлах Подільського краю», – резюмує дослідник життєвого шляху Сіцінського А. Трембіцький [42, с.107-113]. Протоіерей Сіцінський присвячував свій вільний час етнографічним експедиціям по Поділля [43]. Проте переважна більшість його етнографічних праць про українські народні обряди та звичаї, так і залишилася в рукописах і майже не відома сучасним етнографам і краєзнавцям [42, с.107-113]. Наприкінці XIX ст. виходить визначна праця краєзнавця «Город Каменець-Подольский историческое описание» [44]. Час від часу автор суб'єктивно коментує історичні факти, які стосувалися процесу становлення російської влади на Поділлі. Водночас, як вказує А. Скрипник, треба враховувати те, що Ю. Сіцінський не був істориком за фахом і не піддавав факти й події ґрунтовному аналізу [8, с.18]. Загальні відомості про релігійні аспекти культури Подільської губернії, містяться у праці «Приходы и церкви Пододьской епархии» під редакцією Сіцінського [45], де крім детальних описів приходів, позитивно оцінюються процеси возз'єднання уніатської віри з російським православ'ям. Проте, не варто забувати, що Ю. Сіцінський займав вагомe місце, серед діячів відродження, він зробив дуже багато для розвитку національної свідомості, – зазначає Д. Дорошенко [46, с.46].

Спроба узагальнити історичні й етнографічні відомості, зокрема, територію, заняття населення, окремі аспекти духовної культури народу, була здійснена М. Симашкевичем [2, с.93]. У другій половині XIX ст. вийшли друком окремі праці Мирофана Симашкевича, в тому числі два випуски «Историко-географический и этнографический очерк Подолии» [47] і монументальна праця про римо-католицьку церкву на Поділлі з давніх часів до сучасності автора [48]. Тим не менше автор розглядає католицьку віру однобоко, з позицій вигідних царату. Як зазначає Ю. Земський у статті «Суспільно-політична атмосфера життя подільського духовенства за спогадами Олександра Лотоцького»: в умовах реакційної, антиукраїнської політики М. Симашкевич зрисків всіх справ своєї молодості, став одним із «шиків» в руках влади, спрямованим проти української національної ідеї [49, с.83]. Набагато об'єктивнішою став його історико-географічний нарис, де зібранні безцінні матеріали про народну культуру подолян, а також розшифровано чимало звичаїв.

Досліджував побут, звичаї, вірування, народну медицину, фольклор та історію Поділля Сергій Олександрович Венгрженевський (Венгжиновський) [50], який одним із перших звернув увагу на виявлення національні традицій у вишивках, ткацтві та писанках подолян [51]. У 30-50-х рр. XIX ст. на Поділлі працювало багато прогресивних діячів культури. Серед них: Каленик Шейковський, вихованець Кам'янець-Подільської семінарії, автор наукових студій з

етнографії і лексикології та українського букваря [52, с.22]. В його роботі «Быт подолян» зібрано значну кількість поетичних творів [53], без розшифрування їх змісту. З Кам'янця розпочав свою фольклорно-етнографічну діяльність український письменник А. Свидницький, автор оповідань, повістей, роману «Люборацьки» [54, с.41-42], етнографічної праці «Великдень у подолян» [52, с.22].

Значний внесок у збір та систематизацію відомостей про життя краю зробив член-кореспондент Імператорського московського археологічного товариства, член-секретар Подільського губернського статистичного комітету В. Гульдман, який у 80-х роках XIX – на початку XX ст. опублікував цілу низку фундаментальних праць присвячених Подільському краю [2, с.94]. Зокрема, у книгах «Населенные места Подольской губернии» [55], «Справочная книжка Подольской губернии» [56], «Поместное землевладение в Подольской губернии» [57], окрім статистичних відомостей, автор торкнувся питань виробничої сфери побуту подолян.

Непересічну цінність для вивчення історії політичного та економічного життя Поділля, його населених пунктів, мають роботи П. Вікула. У той же час вони залишаються надто заполітизовані [58]. Історичний нарис про Поділля, на початку XX ст. залишив Д. Онацький [59]. Ця праця також багата фактичними матеріалами, однак, власне, мало чим відрізняється від інших робіт сучасників автора – одностороннім вихвалянням російського уряду, критикою католицької та уніатської віросповідань тощо.

Не втрачають своєї цінності результати етнографічних експедицій по Поділлю. Надзвичайно важливим етапом в історії вивчення Поділля як окремого етнокультурного регіону стала відома етнографічно-статистична експедиція, здійснена 1869-1870 рр. під керівництвом П. Чубинського [60]. Це була перша спроба комплексного дослідження різних сторін матеріальної та духовної культури населення Правобережної України. Матеріали експедиції опубліковані у 7-томному виданні, охоплюють значну частину території Поділля та містять записи усної народної творчості, календарні й сімейні обряди, народні вірування та знання, народні юридичні звичаї, а також етнографічно-статистичні опис українського, польського та єврейського населення [2, с.93].

У своїх працях, культурно-етнографічних особливості східно-слов'янських народів, неодноразово згадуючи подільський регіон, торкаються А. Афанасьєв [61]. Між тим, багаті етнографічні дані, які є невід'ємною частиною культури Поділля, залишили Ф. Левицький [62], [63], Н. Сумцов [64], А. Селецький [65], П. Єфіменко [66] та інші. Значний фактичний матеріал про розвиток культурної сфери на Поділлі, в період його інтеграції до складу Російської імперії, нагромадили М. Коялович [67], Данильченко [68] та інші.

Навряд чи можливо скласти уявлення про культуру винятково на основі радянських матеріалів, хоча наукових праць з теми в означений час з'явилося достатньо. До таких можемо віднести «Історія українського мистецтва в шести томах» [69]. На окрему увагу в цьому контексті заслуговує розробка Іжакевича «Культура

Русской речи на Украине» [70]. У радянський період цілу низку тем розглядати було заборонено або такі вивчались під кутом зору ідеологічної сумісності. Користувалися попитом наукові розробки на замовлення партії, де обов'язково відзначалася роль партії та ворожі елементи, що апіорі позбавляло праці науковості та об'єктивності. Слід відзначити, що в радянські часи краснзнавчі дослідження мало не межували з тавром «буржуазний націоналізм», тому регіональні дослідження цього часу є надто бідними.

Радянський етап, у вивченні окресленої теми, відзначається певним регресом. Радянська історіографія, як правило досить побіжно та поверхово розкриває проблему етнокультурних змін, що відбулися у процесі приєднання до Російської імперії. Багатотомне радянське видання «Історія міст і сіл. Хмельницька область» [52], «Історія міст і сіл. Вінницька область» [3] це – енциклопедичні матеріали, що займають неабияке місце у вивченні піднятих проблем, оскільки з їх сторінок, заплющивши очі на пропагандистський стиль радянських авторів, все ж можливо почерпнути досить багато корисних відомостей.

Іноді радянська історіографія намагалася звести культурну конфронтацію до боротьби двох культур: польської і російської. Зведення і ототожнювання російської культури з українською. Насправді ми бачимо третій культурний напрямок – український. На жаль, на цьому ґрунті свого часу змушений був стояти академік В. Смолій, у монографії «Возз'єднання Правобережної України з Росією» [71]. Проте, на відміну від дореволюційних істориків, – радянські, визнавали український народ окремим етносом. Бо ж царизм штучно затримував культурний розвиток українського народу. Не визнаючи окремоті українського народу, – зазначають радянські теоретики [72, с.260]. Тим не менше, про формування культури, радянські автори пишуть як таку, що утворилася в умовах феодально-кріпосницького ладу і розвитку капіталістичного укладу розвивалась українська культура, яка виросла з надр народних мас. Тобто бачимо своєрідний і характерний стиль радянської наукової школи [72, с.259]. «История Украины» видана в часи Сталінської епохи висвітлює культуру України в кінці XVIII – в першій половині XIX ст. за основними характеристиками, без релігійних аспектів та вірувань [72]. Крім того, радянська історіографія закликала боротися із забобонами [54, с.124]. Цікаво, що традиційна релігія також вважалась пережитком древніх часів і відводилась у розряд забобонів, що заважали жити людині, розкрити свій внутрішній потенціал, такий собі «опіум для народу», як писав В. Ленін. Тож віросповідання були під постійним переслідуванням.

У той же час, у багатотомному виданні «История СССР с древнейших времен до наших дней», згадуючи про культуру до-реформеної Росії, на думку авторського колективу, процес демократизації культури і перехід до нових висот передової культури не був мирним, а проходив у гострій боротьбі з кріпосною і кліриканською культурами [73, с.570]. Тобто все таки, духовну культу-

ру радянські ідеологи не могли зовсім відкинути з літопису історії. Хоча б негативно, але про неї змушені були згадувати.

Деякі цінні відомості етнографічно-аналітичного характеру можемо почерпнути з книги К. Червяка «Весілля мерців». Час від часу автор намагався представити народну культуру з погляду матеріалізму, характерного для марксистсько-ленінського вчення. В цьому зв'язку, цінний матеріал щодо народних традицій також міститься у дослідженні Я. Ковальчука «Свята на Україні у звичаях та забобонах» [74].

Радянський вірменський дослідник В. Григорян розкриває питання вірменських поселень на Поділлі у доробку «История армянских колоний Украины и Польши» [75].

Значний інтерес для сучасних дослідників становить праця І. Салабеєва «З історії первісного нагромадження капіталу на Україні (чумацький промисел і його роль в соціально-економічному розвитку України)» [76], в якій автор розкриває особливості розвитку торгівельної справи, зокрема, – чумацького промислу.

Представники діаспори, зосереджували свою увагу на позитивних рисах унії, репресивній політиці царського та радянського урядів щодо греко-католиків. Саме таку риторику задає В. Мурович [77]. Крім того, сконцентрували свою творчість на релігійній проблематиці досліджуваного періоду Ю. Федорів [78], С. Баран [79]. Д. Дорошенко [80], С. Сенік [81], Б. Липський [82], О. Лотоцький [83], І. Власовський [84] та інші.

Питання, що стосуються діяльності духовенства, детально розкриті у дослідженні А. Великого «З літопису Християнської України» [85], де добре змальована проблема остаточної ліквідації уніатської церкви, царським урядом. Окрему нішу у дослідженнях становлять питання побуту, фольклору, етнографічних особливостей подолян, що відображені у розробках В. Андієвського [86]. Дану тему, глибоко й у ширшій хронологічній перспективі дослідив у монографії В. Петров [87]. Про стиль українського одягу, з виокремленням подільських особливостей, йдеться у роботі П. Одарченка «Український народний одяг» [88]. Визначним науковцем у діаспорі, що вивчав проблеми народознавчих традицій був уродженець подільського краю Степан Іванович Килимник. Народився він 5 січня 1890 р. на Вінниччині, у родині хліборобів. Ґрунтовною є його багатомна праця «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні» [89].

Помітними і вагомими є праці І. Крип'якевича у дорадянський час, в Західній Україні. Особливе місце тут відводиться «Історії української культури», де також згадується Подільський етнорегіон. Праця побачила світ у 1937 р. [90]. Проте, вже у повоєнний час, її автор звинувачений в «українському буржуазному націоналізмі», зазнає переслідувань з боку прийшлої радянської влади.

Вирізняються виваженістю і фундаментальністю оцінок, толерантністю у відношенні до поглядів попередників, – праці сучасників. Значна кількість проблем, з історії культури Поділля, не досліджених раніше, знайшли своє місце саме у нових працях.

Понад 25 років вивченню проблемам історії і культури кінця XVIII – XIX ст. на Правобережній Україні присвятив доктор історичних наук, професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка А. Філінюк. За нашими скромними підрахунками, лише станом на 2013 р. у творчому доробку професора, з вищезгаданої тематики нараховувалось понад 120 наукових і науково-методичних праць [91, с.35-98], в тому числі – дисертація доктора історичних наук «Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: інкорпорація до складу Російської імперії», а також підсумовуюча праця – капітальна монографія «Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації» [92], де більш ширше окреслено проблеми культурних змін [94]. У докторській дисертації А. Філінюка, серед всього іншого, проаналізовано тенденції соціально-станових, етнодемографічних та етнонаціональних трансформацій, – вказує А. Черепанов [93, с.20]. Крім того, проблеми інкорпорації Правобережжя до складу Російської імперії на межі XVIII-XIX ст. присвячена низка статей А. Філінюка [8]. До того ж, під його науковим керівництвом аспірантами та здобувачами захищено 10 дисертацій із суміжних тем.

Досить важливими, з точки зору означення проблеми, виступають книги П. Слободянюка, зокрема його узагальнююча книга про історію культури Хмельниччини, в якій зосереджена незначна частина інформації, що присвячена культурі на Поділлі у XIX ст. [54]. Крім того, Петро Якович у своїх напрацюваннях згадує про євреїв [95], релігійні [96] та інші проблеми, що стали також серйозною базою, у рамках написання нашого дослідження.

Питання православної церкви, у своїх роботах розглядає відомий поділлєзнавець Ю. Блажевич [97]. Цілеспрямовано, дослідженням проблем римо-католицької церкви займається Е. Зваричук [98, с.98-101]. Питання освітніх і конфесійних трансформацій на Поділлі знайшли висвітлення у багатьох статтях та кандидатській дисертації А. Боднар [99]. Очевидно, що проблема опосередковано потрапила і до кола наукових інтересів Л. Баженава [100, с.105-115] та С. Єсюніна [102, с.390-396]. Безперечний вплив на розвиток народної культури мала рекрутчина. Це явище добре дослідив С. Сидорчук [103, с. 364-373]. Етнонаціональний та етнодемографічний розвиток Правобережної України наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. дослідила у дисертаційному дослідженні А. Богущька [104]. Питання міжнаціональних відносин змістовно подає своїх доробках В. Кундельський [105, с.88-97].

Деякі грані з особливостей політичної культури на Поділлі зустрічаємо у статтях В. Мороза [106, с.239-245], а також у працях професора О. Григоренка [107, с.69-78.], А. Скрипника [8, с.17-23]. З іншого боку, вивченням адміністративного явища – генерал-губернаторства на Україні займалась В. Шандра, де у контексті дослідження, згадує про Подільський край [108]. Досить повно і точно висвітлено інкорпораційну політику царизму на Правобережжі у праці В. Литвина «Історія України» 2008 року

[109]. Крім того, історик подає і хрестоматійні матеріали у вигляді опублікованих документів [110].

Важливими для з'ясування громадської позиції та культурно-освітньої діяльності духовенства стали дослідження стали праці Б. Хіхлача [111, с.82-88], [112, с.380-386]. Про народознавчі особливості йдеться у статтях В. Щегельського [113, с.317-323], [114, с.137-143]. Значний доробок у вивченні проблеми був зроблений А. Трембіцьким, який досліджуючи постать Є. Сіцінського – відомого красзнавця і суспільного діяча Подільського краю кінця XIX – початку XX ст., зосереджує увагу на культурних процесах [115, с.8-27, 138, 142-143].

Величезну інформаційну допомогу, у написанні дослідження, надала монографія Г. Медвечук «Народна їжа подолян», де детально розглянуто особливості кулінарії, побуту місцевих жителів [116]. Загальні побутові аспекти українців знаходять відображення у праці А. Орел [117]. Ремесла та виробничі технології добре розкриває В. Візнюк [118, с.115-116]. Діяльність подільського реформатора І. Мархоцького у своїх розвідках висвітлив В. Захар'єв [119, с.56-69]. Феномен неординарної особистості Мархоцького, також, на нашу думку, є явищем культурно-політичного значення.

Поряд з тим, цікаві, мало відомі раніше факти про єврейський етнос зустрічаються у енциклопедичному виданні «Российская Еврейская Энциклопедия» [120]. Також досить інформативною та об'ємною, з погляду написання нашого дослідження, виступила «Історія Української культури у 5-ти томах» [121]. Певна інформація про історико-культурну картину на основі одного населеного пункту можна почерпнути з праць Ю. Хоптяра, який вивчає історію своєї рідної Ярмолинеччини і окремо Ярмолинець [122, с.37-41].

З-поміж сучасних закордонних науковців, чії праці допомогли нам у вивченні теми, слід відзначити Данієля Бовуа – француза, що є фахівцем з історії України та Польщі, що досліджував становище поляків у Росії, зокрема, на Поділлі [123]. На жаль, сучасні російські історики активно працюють, вивчаючи сусідні регіони, багато в чому спираючись на радянські моделі та підходи [124].

Отже, історіографія цього питання представлена працями присвяченими різним аспектам проблеми. На кожному історичному етапі досліджувана тема набувала специфічного забарвлення, залежно від віянь політичної сфери. Однак, незважаючи на доволі значну кількість досліджень, питання етнокультурних трансформацій, сьогодні комплексно не висвітлена в історичній літературі. У дореволюційній історіографії питання етнокультурних метаморфоз не знаходить об'єктивної ніші, а відчувається певне схвалення офіційної політики царської адміністрації. Натомість аналіз стану наукової розробки теми засвідчив, що у радянській історіографії питання етнокультурних трансформацій на Поділлі вивчалось в досить обмеженій формі. Разом з тим, пори усі негативи, радянська історіографія є ґрунтовною, а особливо в окремих питаннях. Представники діаспори, зосереджували свою увагу переважно на позитивних рисах унії та репресивній політи-

ці царського та радянського урядів щодо греко-католиків. Тобто торкаються духовної сторони, чого не має у радянських вчених. Крім того, окремо варто виділити групу джерел діаспори, в яких піднімаються проблеми побуту, фольклору, етнографічних особливостей подолян тощо. Тим часом, у сучасній етнології поки не знайшлося місця для комплексного дослідження проблеми етнокультурних трансформацій у Подільському регіоні.

Список використаних джерел та літератури

1. Злыднев В.И. Типология культуры народов Центральной и Юго-Восточной Европы в эпоху формирования наций и проблемы периодизации // *Культура народов Центральной и Юго-Восточной Европы XVIII – XIX вв. Типология и взаимодействия* / И.И. Свирида (отв. ред.). Москва: Наука, 1990. С. 35-45.
2. Ющенко О. Народні промисли та ремесла Поділля: історико-етнографічні дослідження краю XIX-XX ст. // *Народна творчість та етнологія*. 2008. № 5. С. 92-98.
3. Історія міст і сіл Української РСР в двадцяти шести томах. Вінницька область. Київ: Інститут історії Академії Наук УРСР, 1971. Т. 2. 780 с.
4. Баженов Л.В. Вавжинець Марчинський – один з перших дослідників Поділля в XIX столітті. URL: <http://tovtry.com/ua/history/statti/postati/marchinski.htm>
5. Marczyński W. Statystyczne, topograficzne i historyczne opisanie gubernii Podolskiej. Wilno: 1820, t. 1 = 353 s.; 1821, t. 2 = 302 s.; 1822, t. 3 = 316 s.
6. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Podredakoya F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewkiego. Warszawa, 1882.
7. Подолия. Историческое описание. Санкт-Петербург: Тип. Товарищ. «Обществ. Польза», 1891. 401 с.
8. Скрипник А.Ю. Державні установи Подільської губернії у XIX – на початку XX ст.: Історіографія проблеми // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Київ: Ін-т історії України НАН України. 2003. Вип. V. С. 17-23.
9. Эркерт Родриг Федорович фон. Взгляд на историю и этнографию западных губерний России: (с атласом) / [соч.] полк. Р. Ф. Эркерта. Санкт-Петербург: Тип. Дома призрения малолет. бедных, 1864. [2], 72 с.; 25 см.
10. Баженов Л.В. Нариси з історії Поділля: на допомогу вчителю / Л.В. Баженов, І.С. Винокур, С.К. Гуменюк, О.М. Завальнюк та ін. Хмельницький: Облполіграф видав, 1990. 328 с.
11. Указатель «Подольских епархиальных ведомостей». 1862-1905 гг.: (За все время издания их). Каменец-Подольск: Тип. Св.-Троиц. братства, 1907. VIII, 1088 с.
12. Батирева І.М. Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини XIX – початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.05 «Етнологія». Київ, 2006. 15 с.
13. Венгрженовский С. Рабочие волы в Брацлавщине и их номенклатура // *Киевская старина*. 1898. № 7-8. С. 36-49.
14. Левицкий О. Археологические экскурсии Т.Г. Шевченка в 1845-1846 гг. // *Киевская старина*. 1894. № 2. С. 231-244.
15. Крыжановский Е. Учебные заведения в русских областях Польши в период ея разделов // *Киевская старина*. 1882. № 2. С. 262-300.

16. Мацевич А. Поляки и русины // *Киевская старина*. 1882. № 2. С. 301-311.
17. Житекций П.И. Молорусский вертеп. Предварительные замечания // *Киевская старина*. 1882. № 10. С. 1-8.
18. Николайчик Ф. Новые свадебные малорусские песни. В общем ходе свадебного действия // *Киевская старина*. 1883. № 2. С. 366-400.
19. Левицкий Д. К истории театра в Юго-западном крае // *Киевская старина*. 1885. № 7. С. 458-476.
20. Береза К. Записка Преосвященного Анатолия, Архиепископа Могилевского (О сельском православном духовенстве западного края) // *Киевская старина*. 1887. № 2. С. 313-338.
21. Василюв М.К. Рекрутчина в Малорусской песне // *Киевская старина*. 1889. № 8. С. 354-376.
22. Боржковский В. Лирники // *Киевская старина*. 1889. № 9. С. 653-708.
23. Храневич В. Помещики и духовенство в Юго-Западномъ крае в конце прошлаго столетия. (Бытовой очерк) // *Киевская старина*. 1892. № 9. С. 358-388.
24. Сецинский Е. Картина из времени крепостного права (К рисунку) // *Киевская старина*. 1899. № 4. С. 152-154.
25. Ястребов В. Свадебные обрядные хлебы в Малороссии // *Киевская старина*. 1897. № 11. С.283-288.
26. Лотоцкий А. Памяти протоирея В.Я. Гречулевича (По поводу придцатилетия со дня его смерти) // *Киевская старина*. 1900. № 6. С. 279-287.
27. Трублаевич М. Воспоминания о Приворотском духовном училище 50-х годов // *Киевская старина*. 1899. № 11. С. 167-184.
28. Павловский И.Ф. К истории еврейских землевладельческих колоний в половине XIX ст. // *Киевская старина*. 1906. № 11-12. С. 589-597.
29. Свидницкий А. Великдень у Подолян (По поводу Быгта Подолян Шейковского. Вып. 1-й 1860 г. Киев) // *Основа. Южно-Руский литературно-ученый вестник*. Санкт-Петербург: Тип. И. Тиблена и комп, 1861. № 10. С. 43-64.
30. Костомаров Н. Иудеям // *Основа. Южно-Руский литературно-ученый вестник*. Санкт-Петербург: Тип. П.А. Кулиша, 1862. № 1-2. С. 38-58.
31. Шиманов А. О путешествии по Украине // *Основа. Южно-Руский литературно-ученый вестник*. Санкт-Петербург: Тип. П.А. Кулиша, 1862. № 1-2. С. 75-78.
32. Ге Г. Вісті. Подоль. Ч. III // *Основа. Южно-Руский литературно-ученый вестник*. Санкт-Петербург: Тип. П.А. Кулиша, 1862. № 5-7. С. 1-11.
33. Антонович В.Б. Монографии по истор; Його ж. Що принесла Україні унія. Стан Української православної церкви від половини XVII до кінця XVIII ст. Вид. 2-ге з доп. Вінніпег-Канада: Вид. спілка «Екклезія», 1991. Ч. 1. 134 с.
34. Грушевский М.С. Очерк истории украинского народа. Изд. второе. Санкт-Петербург: Тип. товарищества «Общественная Польза», 1906. 512 с.
35. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Репринт. відтвор. вид. 1918 р. Київ: МП «Абрис», 1991. 272 с.: іл.
36. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Історія-релігії моногр. Вид. друге. Київ: АТ «Обереги», 1994. 424 с.
37. Баженов А.В. Місце і значення праць Михайла Орловського в історіографії Поділля-Хмельниччини кінця XIX – початку XX ст. // *Видатні постаті міста Хмельницького: матеріали Другої науково-практичної конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»*. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2007. С. 3-11.

38. Кошель О.М. Православне духовенство в красназавчому русі та історико-регіональних дослідженнях Правобережної України ХІХ – початку ХХ ст. // *Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля* / відп. ред. проф. Л.В. Баженов. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т. 1: Десятиріччю Центру дослідження історії Поділля присвячується. С. 102-108.
39. Вільшанська О.Л. Культура українського села // *Історія українського селянства: нариси в 2-х т.* Київ: Наук. думка, 2006. Т. 1. С. 327-349.
40. Трембіцький А.М., Трембіцький А.А. Протоіерей Михайло Якимович Орловський – дослідник історії Меджибожа // *Науковий вісник «Меджибіж»: матеріали Другої науково-красназавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України»* / під. ред. О.Г. Погорільця, Л.В. Баженова, А.М. Трембіцького та ін. Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2009. Ч. 2. С. 212-221.
41. Трембіцький А.М. Єфимій Сіцинський (1859-1937): наукова та громадська діяльність: монографія. Хмельницький, 2009. 300 с.
42. Трембіцький А. Народні звичаї та обряди в дослідженнях Є.Й. Сіцинського // *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 6. С. 107-113.
43. Трембіцький А. Наукова та громадська діяльність Євфимія Йосиповича Сіцинського (70-ті рр. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України. Чернівці, 2005. 19 с.
44. Город Каменец-Подольский. Историческое описание священника Е. Сецинского. Киев: Тип. С.В. Кульженко, 1895. 279 с.
45. Приходы и церкви Подольской епархии. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9 / под. ред. Е. Сецинского, Каменец-Подольск: Тип. С.П. Киржацкаго, 1901. 1267 с.
46. Дорошенко Д. Православна церква в минулому й сучасному житті Українського народу. Берлін: вила «Нація в поході», 1940. – 71 с.
47. Симашкевич М. Историко-географический и этнографический очерк Подолии. Вып. 1 (Из Подольских Епархиальных Ведомостей). Каменец-Подольский: Тип. Д. Крайза, 1875. 80 с.; Симашкевич М. Историко-географический и этнографический очерк Подолии. Вып. 2 (Из Подольских Епархиальных Ведомостей). Каменец-Подольский: Тип. Д. Крайза, 1876 С. 81-182.
48. Симашкевич М. Римское католичество и его иерархия в Подолии. Каменец-Подольск: Тип. Подольск. губ. упр., 1872. [2], 528, 3 с.
49. Земський Ю. Суспільно-політична атмосфера життя подільського духовенства за спогадами Олександра Лотоцького // *Друга Могилів-Подільська красназавча конференція*. Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. С. 75-84.
50. Венгрженовский С.А. Языческий обычай в Брацлавщине «гоньты шуляка»: (Этногр. этюд) / [Соч.] Сергея Венгрженовского. Киев: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1895. [2], 42 с.
51. Баженов Л.В. Венгрженовський (Венгжиновський) Сергій Олександрович. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33423 (20.02.2016). Назва з екрану.
52. Історія міст і сіл Української РСР в двадцяти шести томах. Хмельницька область. / ред. кол. тому: М.І. Медеха (голова) та ін. Київ: УРЕ, 1971. 707 с.
53. Шейковский К. Быт подолян. Т. 1. Вып. 1. Киев: Тип. И.А. Давиденко, 1860. 71 с.
54. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини. Хмельницький: Поділля, 1995. 332 с.
55. Гульдман В.К. Населенные места Подольской губернии: (Алф. перечень насел. пунктов губ., с указанием некоторых справ. о них сведений). Каменец-Подольский: Подол. губ. стат. ком., 1893. [2], II, IV, 636 с.

56. Гульдман В.К. Справочная книжка Подольской губернии. Каменец-Подольский: Тип. Подольскаго губ. правления, 1888. 654 с.
57. Гульдман В.К. Поместное землевадение в Подольской губернии. Каменец-Подольский: Подол. стат. ком., 1898. 441 с.
58. Викул П.Ф. Прошедшее Подолии: По поводу столетия воссоединения Подолии с Россией 1793-1893. 2-е изд. Каменец-Подольск, 1893. 64 с.
59. Онацкий Д.Г. Подолия. Краткий исторический очерк с указанием пунктов, важнейших в историческом отношении. Киев: Тип. Т-ва И.Н. Кушнерев и К., Караваевская, 5, 1913. 48 с.
60. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-западный отдел: Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским. Т. 1. Верования и суеверия. Загадки и пословицы. Колдовство. Санкт-Петербург, 1872. 468 с.
61. Афанасьев А.Н. Мифы древних славян. Москва: РИПОЛ классик, 2013. 288 с.
62. Левицкий Ф.К. М. Ярмолинцы: Сцены из народного быта / [Соч.] Ф. Левицкого. Киев: Унив. тип., 1870. 144 с.
63. Левицкий Ф.К. Сцены из народного быта в Подолии / [Соч.] Ф.К. Левицкого. Киев: Унив. тип., 1870. [4], 46 с
64. Сумцов Н.Ф. Религиозно-мифическое значение малорусской. Киев: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1885.
65. Селецкий А.К. Колдовство в Юго-западной Руси в XVIII ст. / [Соч.] Арсения Селецкого. Киев: Ред. «Киев. Старины», 1886. 44 с.
66. Ефименко П. Суд над ведьмами // *Киев. старина*. 1883. № 11. С. 374-401.
67. Коялович М.О. История воссоединения западнорусских униатов старых времен / соч. М. Кояловича. Санкт-Петербург: Тип. Второго отделения Собств. Е. И. В. канцелярии, 1873. [2], XII, 400 с.
68. Данильченко И. Этнографические сведения о Подольской губернии. Каменец-Подольск, 1869. 56 с.
69. Історія українського мистецтва в шести томах. Мистецтво кінця XVIII – першої половини XIX ст. Т. 4. Кн. 1 / гол. ред. М.П. Бажан. Київ, 1969. 364 с.
70. Культура Русской речи на Украине / отв. ред. Г.П. Ижакевич. Київ: Наук думка, 1976. 356 с.
71. Смолій В.А. Возз'єднання Правобережної України з Росією. Київ: Наук. думка, 1978. 192 с.
72. История Украины: краткий курс. Киев: Изд-во Акад. наук Укр. ССР, 1948. 836 с.
73. Культурная жизнь дореформенной России // *История СССР с древнейших времен до наших дней. Серия первая*. Москва: Наука, 1967. Т. IV. Назревание кризиса крепостного строя в первой половине XIX в. / отв. ред. А.В. Фадеев. С. 569-702.
74. Ковальчук Я. Свята на Україні у звичаях та забобонах. Вид. 2-е. Харків; Київ: Держвидав України, 1930.
75. Григорян. В. Р. История армянских колоний Украины и Польши. (Армяне в Польше) / В.Р. Григорян. Ереван, 1980. – 292 с.
76. Слабеев І.С. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні (чумацький промисел і його роль в соціально-економічному розвитку України) XVIII – перша половина XIX ст. Київ: Наук. думка, 1964. 135 с.
77. Мурович В.Г. Католицька церква в житті українського народу. З українського національного становища. Марієнталь: Укр. христ. організація «Рух» у Мюнхені, 1947 36 с.

78. Федорів Ю. Історія церкви в Україні. Торонто, 1967. – 364 с.
79. Баран С.І. Церковна Унія з Римом. Мюнхен: Бібліотека «Християнського шляху», 1946. 26 с.
80. Дорошенко Д. Православна церква в минулому й сучасному житті Українського народу. Берлін: Нація в поході, 1940. 71 с.
81. Сенік С. Латинізація в Українській католицькій церкві / відп. ред. Б. Гудзяк. Люблін: Свічадо, 1990. 31 с.
82. Липський Б. Духовність нашого обряду. Нью-Йорк-Торонто, 1974. 278 с.
83. Лотоцький О. Автокефалія. Том 2. Нарис історії автокефальних церков. Варшава, 1938. 560 с. // *Праці Українського наукового інституту*. Том XX, серія правнич, книга, 4. С. 422-435.
84. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. Т. III (XVIII-XX ст.). Нью-Йорк-БандБрук: Українська православна церква в З.Д.А., 1977. 307 с.
85. Великий А.Г. ЧСВВ. З літопису Християнської України. Церковно-історичні радіо колекції з Ватикану: Українська духовна бібліотека. Рим-Італія: Вид-во ОО. Василян, 1975. Т. VII: XVIII–XIX ст., кн. 7-ма. 280 с.
86. Андрієвський В. Звичаї й обряди Українського народу. Серія: Минуле і сучасне Ч. 21. Краків: Укр. вид-во, 1941 52 с.
87. Петров В. Український фольклор: заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклю. Рукопис. Мюнхен: Український вільний університет, [????]. 142 с.
88. Одарченко П., Царинник Г. Український народний одяг. Торонто-Філадельфія, 1992: Світова Федерація Укр. Жіночих Організацій, Комісія Нар. Мистецтва. 311 с.
89. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Т. V. Осінній цикл / ред. кол. М.Л. Боровський, О. Войченко, Р. Смаль-Стоцький. Вінніпег-Торонто: праці інституту дослідів Волині, 1963. 288 с.
90. Крип'якевич І. Нова культура // *Історія української культури. Побут, письменництво, мистецтво, театр, музика* / за ред. І. Крип'якевича. Вид. 4, стереотипне. Київ: АНБіД, 2002.
91. Список наукових і навчально-методичних праць професора, завідувача кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Філінюка Анатолія Григоровича // *Анатолій Філінюк: на службі українській освіті і науці: науково-довідкове вид.* / [упоряд., автор вст. ст. О.М. Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: ІПП «Медобори-2006», 2013. 224 с. С. 35-98.
92. Філінюк А.Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: інкорпорація до складу Російської імперії: автореф. дис. ... докт. іст. наук: спец.: 07.00.01 «Історія України». Київ, 2013. 40 с.
93. Черепанов А.І. Київська губернія в першій половині XIX ст.: історико-правові, соціокультурні виміри: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Переяслав-Хмельницький, 2016. 263 с.
94. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII–XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації: монографія. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 728 с.
95. Слободянюк П.Я. Єврейські общини Правобережної України. Науково-історико-етнологічне видання. Хмельницький, 2005. 409 с.
96. Слободянюк П. Українська церква: історія руїни та відродження. Хмельницький, 2000. 266 с.
97. Блажевич Ю.І. Подільська православна єпархія в період становлення та зміцнення своїх позицій у регіоні (кінець XVIII – 50-ті роки XIX ст.): дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Кам'янець-Подільський. 2012. 253 с.

98. Зваричук Е.О. Благодійна діяльність римо-католицької церкви на Поділлі у XIX ст. // *Міжнаціональні відносини в контексті українсько-го державотворення: історіографія та сучасність: міжнародний науковий «круглий стіл» у дні проведення в Хмельницькій області міжнародного національних культур: української, російської, польської, вірменської, єврейської, литовської, турецької – 15 вересня 2001 року, Кам'янець-Подільський: наук. збірник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 2001. С. 98-101.*
99. Боднар А.М. Освітні трансформації на Поділлі наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Кам'янець-Подільський, 2015. 257 с.
100. Нариси з історії Поділля: на допомогу вчителю / Л.В. Баженов, І.С. Винокур, С.К. Гуменюк, О.М. Завальнюк та ін. Хмельницький: Облполіграф видав, 1990. 328 с.
101. Баженов Л.В. Польська громада Могилівщини та її видатні представники у XIX – на початку XX ст. // *Третя Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція. Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. С. 105-115.*
102. Єсюнін С.М. Храми римо-католицької церкви у Летичівському повіті Подільської губернії за візитацією 1844 року // *Науковий вісник «Межибіж»: матеріали П'ятої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / за ред. О.Г. Погорільця, О.А. Коляструг, А.М. Трембіцького та ін. Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2011. Ч. 2. С. 390-396.*
103. Сидорук С.А. Рекрутчина як суспільне явище у народнопоетичній творчості подолян // *Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету». С. 364-373.*
104. Богуцька. А.А. Етнонаціональний та етнодемографічний розвиток Правобережної України наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України». Кам'янець-Подільський, 2017. 20 с.
105. Кундельський В.В. Окремі штрихи українсько-польських відносин на теренах Проскурівського повіту наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. // *Матеріали III науково-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України» / редкол.: Л.В. Баженов (голова) та ін. Хмельницький, 2011. С.88-97.*
106. Мороз В.С., Мороз В.С. М.М Кречетніков – перший намісник і генерал-губернатор Мінський, Ізяславський і Брацлавський // *Науковий вісник «Межибіж»: матеріали Шостої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / за ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін. Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2012. Ч. 1. С. 239-245.*
107. Григоренко О.П., Чупіра В.В. Деякі аспекти російщення населення Поділля в період становлення православної подільської єпархії в перші десятиліття XIX ст. // *Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 9: Матеріали п'ятого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». С. 69-78.*
108. Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX століття. К.: НАН України. Ін-т історії України, 2005. – 427 с.
109. Литвин В.М. Історія України (навчальне видання): підруч. / під ред. В.А. Смоля. Київ: Наук. думка, 2008. 815 с.

110. Історія України: Хрестоматія / упоряд. В.М. Литвин. Київ: Наук. думка, 2013.
111. Хілаач Б.М. Церковна унія в Проскурівському повіті у XVIII столітті // *Матеріали III науково-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»* / редкол.: А.В. Баженов (голова) та ін. Хмельницький, 2011. С. 82-88.
112. Хілаач Б.М. Історія церковної унії в м. Меджибіж // *Науковий вісник «Межибіж»: матеріали П'ятої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України»* / під. ред. О.Г. Погорільця, О.А. Коляструк, А.М. Трембіцького та ін. Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2011. Ч. 2. С. 380-386.
113. Щегельський В.В. Про народне викликання дощу під час засухи на Поділлі // *Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 8: Матеріали четвертого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». С. 317-323.
114. Щегельський В.В., Гудима В.В. Гончарний промисел на Поділлі у дослідженнях навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка // *Науковий вісник «Межибіж»: матеріали Шостої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» і Міжнародного наукового симпозиуму «Євреї Великого Князівства Литовського на теренах Литви й України»* / під. ред. О.Г. Погорільця, А.В. Баженова, А.М. Трембіцького та ін. Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2012. Ч. 2. С. 137-143.
115. Трембіцький А.М. Єфимій Сіцінський (1859-1937): наукова та громадська діяльність. Монографія. Хмельницький, 2009. 300 с.
116. Медвечук Г.К. Народна їжа подолян. Науково-етнографічне видання. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2011. 132 с.
117. Українська родина: родинний і громадський побут: навч.-метод. посіб. для вчителів та викл. народознавства / Фондація ім. О. Ольжича; упоряд. А. Ореа. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2000 (Київ: НПУ, 2016).
118. Візнюк В.Г. З історії ремесел містечка // *Науковий вісник «Межибіж»: матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України»* / під ред. О.Г. Погорільця, А.В. Баженова, А.М. Трембіцького та ін. Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2009. Ч. 2. С. 115-116.
119. Захар'єв В.А. Театралізовані дійства та розвиток музичного мистецтва у «Миньковецькій державі» // *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т. 21. С. 56-69.
120. Российская Еврейская Энциклопедия. Москва, Российская Академия Естественных Наук, Научный фонд «Еврейская энциклопедия», «Эпос». Т. 5. 2004. С. 397. URL: www.eleven.co.il Могилев-Подольский.
121. Історія української культури у 5-ти т: Українська культура першої половини XIX століття. Т. 4. Кн. 1. / гол. ред. Г.А. Скрипник. Київ: Наук. думка, 2008. – 1008 с.
122. Хоптяр Ю. Економічний та соціальний розвиток Ярмолинецької волості Подільської губернії в кінці XVIII – на початку XX ст. // *Хмельниччина: Дивокрай. Всеукраїнський науково-краєзнавчий збірник*. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. № 1-2. С. 37-41.
123. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793-1914) / авт. пер. с фр. Марии Крисань. Москва: Новое литературное обозрение, 2011. 1008 с.: ил.

124. Дьяков В.А. Развитие культуры в ее взаимосвязи с ростом национального самосознания (середина XVIII-середина XIX в.) // *Краткая история Польши: С древнейших времен до наших дней* / отв. ред. В.А. Дьяков. Москва: Наука, 1993. С. 145-158. URL: http://delo-i.narod.ru/olderfiles/3/131_540411_A509D_dy.pdf

В. В. Моздир

Етнокультурные трансформации на Подолье конца XVIII – в первой половине XIX в.: историография вопроса

В статье представлены краеведческие исследования, в рамках диссертационного исследования: «Етнокультурные трансформации в Подольской губернии в конце XVIII – 40-х годах XIX века». Включение Подолья в состав Российской империи, привело к характерным изменениям в исконной местной культуре. Это доказывает изученная историографическая база. Условно автор разделяет ее на четыре разновидности – группы.

Первую – составляет дореволюционная историография. Львиную долю которой совмещают теоретические разработки лоялистов российской короны. Хотя данные труды богаты фактическими материалами, но они освещают проблему однобоко.

В несколько видоизмененном виде информацию подает советская историография, которая исходит из потребностей классово-идеологии. Советская историография – вторая группа историографической базы.

Третья группа – историография украинской диаспоры. Ее характерная особенность состоит в том, что авторы посвящают большие студии духовным, политическим вопросам и фольклору. Однако комплексное исследование по вопросу культурного развития в указанный промежуток времени на Подолье – отсутствует.

Четвертую группу составляют комплекс современных работ, какие после провозглашения независимости Украины в 1991 г., стали более объективно и полнее раскрывать сущность изменений в культурной сфере, какие не произошли после включения Подольского региона к России, но пока общие исследование также отсутствуют.

Хотя многие аспекты по теме уже успели найти определенное отражение в исследованиях исследователей и краеведов XIX – начале XX в., однако, имеющиеся публикации, не исчерпывают глубины указанной проблемы.

Статья адресована специалистам, работающим в области истории: для докторантов, аспирантов, магистров, краеведов, студентов исторических дисциплин высших учебных заведений, учащихся общеобразовательных школ и других поклонников прошлого Подольского края и Украины.

Ключевые слова: историография, культура, проблема, вопрос, автор, исследования, Подолье.

В. Mozdir

Ethnocultural transformations in the Podillya end of the XVIII – the first half of the XIX century: historiography of the question

The article presents the local history materials. The article tells about ethnocultural transformations in the Podillya in the late eighteenth – the first half of the nineteenth century: historiography of the question.

The subject of our study is the cultural change after joining in Podillya in the Russian Empire in 1793.

The inclusion of Podillya in the Russian Empire has led to characteristic changes in the primordial local culture. This is proved by the historiographical base studied. The problem has been studied by scientists from the 19th and the beginning of the 21 century. But there is no comprehensive theoretical study.

This problem is a very important today. The problem under discussion is of great interest.

In the introduction, it is of importance, and, practical value, innovation, and the methods of our study.

The aim of our research are: systematize the known information about culture in Podillya in the late eighteenth – the first part of the nineteenth century.

First of all in our work, we wanted to show that the people of the region had its own consumer culture, which differs from the Russian.

The article is addressed to professional scientists, undergraduates, postgraduates, those working in the field of history.

Key words: *historiography, culture, problem, question, author, research, Podillya.*

Отримано: 30.06.2017

УДК 069.015

С. В. Муравська

РОЛЬ МУЗЕЇВ У СПРАВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ (на прикладі закладів вищої освіти Західної України)

Організація і проведення досліджень є одним з головних завдань музею згідно з термінологією ІСОМ. Для музеїв ВНЗ протягом століть їх існування як явища ця функція часто було визначальною, впливаючи на головний сенс їх існування, принципи створення фондів і інші моменти. Однак ХХІ століття внесло зміни в діяльність музеїв. На основі аналізу емпіричного матеріалу, зібраного протягом 2013-2017 рр. в музеях і колекціях 74 УВО Західної України автор доводить, що аксіоматичне твердження про першочерговість такого завдання є помилковим і менше 20% музеїв продовжують займатися дослідницькою роботою. Головну роль в цьому процесі відіграють музеї з глибокими традиціями, переважно мова йде про збори Львівського Національного університету ім. І. Франка, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Ужгородського Національного університету і деяких інших. Однак реалізація їх дослідницького потенціалу залежить не тільки від змісту колекції, але і від причин, які зумовили її формування колекції, активності персоналу, пріоритетності місії в очах адміністрації закладу. Зараз вузи дуже скрупульозно оцінюють ефективність своїх підрозділів. Тому колекції, які традиційно вважалися «дослідницькими», потрапляють в зону ризику, якщо не можуть відповідати таким критерієм. Вирішення цього завдання продовжує залишатися актуальною для музеїв і колекцій УВО Західній Україні, обумовлюючи необхідність їх реакції на виклики ХХІ століття.

Ключові слова: *музей, колекція, установа вищої освіти, дослідження.*